

Teorie: viziuni novatoare

CZU: 001.891

RESPONSABILITATEA SOCIALĂ A SAVANTULUI ÎN CONDIȚIILE SOCIETĂȚII POSTMODERNE

Valeriu CAPCELEA,

*doctor habilitat, conferențiar universitar,
secretar științific al Filialei Bălți a Academiei
de Științe a Moldovei, m. Bălți, Republica Moldova,
str. Bulgară, 94, ap. 7.
Tel: (373)231-79-100;
email: vcapcelea@mail.ru.*

***Abstract:** The article is devoted to a topical issue, which's associated with their search of a social dimension of science and social responsibility of the scientist. It's mention edthat social meanings of science reveal the msevesprimarily in context of science's social responsibility and relation to ethical values. The issue of nowadays scientist's ethos is also in close relationship with a problem of science's social responsibility.*

***Termeni cheie:** știință, savant, responsabilitate socială, etosul științei, valori.*

1.Introducere

Interesul față de problema responsabilității sociale a savantului s-a actualizat în ultimele decenii când funcțiile sociale ale științei au crescut enorm, iar canalele de legătură a științei cu viața socială sau multiplicat și discuțiile cu privire la problemele etice ale științei au devenit foarte importante, deoarece există necesitatea de a supune progresul cunoașterii științifice și forța în creștere a tehnicii și tehnologiilor unor judecăți permanente și sistematice de valoare morală.

Dezvoltarea multor ramuri ale științei cere ca să fie reinterpretată legătura dialectică dintre libertate și responsabilitate în activitatea științifică. În decurs de secole, mulți savanți au fost obligați să apere principiul libertății în cercetările științifice contra ignoranței, prejudecăților și superstițiilor. În acel context, responsabilitatea savantului se reducea la răspunderea pentru obținerea și răspândirea cunoștințelor controlate și fundamentate.

2. Abordarea problemei responsabilității sociale și morale a savantului

În condițiile societății postmoderne, problema responsabilității sociale și morale a savantului capătă o actualitate deosebită pe motiv că el trebuie să răspundă la următoarele întrebări: în ce măsură savanții poartă răspundere pentru consecințele negative ale progresului științific și tehnic; care sunt posibilitățile lor reale în ceea ce privește prevenirea acestor consecințe și dacă există deosebiri în această privință între reprezentările științelor fundamentale sau celor aplicate? [5]. Prin urmare, actualmente, principiul libertății cercetării științifice trebuie conceput în contextul consecințelor neunivoce ale dezvoltării științei, care capătă o importanță deosebită în legătură cu dezvoltarea unor ramuri ale științei precum genetica și ingineria genetică, biomedicina etc.

În anii '70 ai sec. al XX-lea o rezonanță deosebită a avut-o rezultatele și perspectivele cercetărilor biomedicale și genetice. Momentul culminant al ei a fost chemarea unui grup de savanți în frunte cu P. Berg spre a declara un moratoriu (a interzice) în privința efectuării experimentelor în domeniul ingineriei genetice. Ele reprezintă un pericol potențial pentru constituția genetică a organismelor existente în prezent, pe motiv că moleculele hibride a ADN-ului, substanța se găsește în fiecare celulă a ființelor vii care este esențială pentru identitatea oricărui organism, fiind create în laboratoare poate să se integreze în genele unui sau altui organism și să înceapă să dea naștere unor tipuri inexistente de forme ale vieții, care pot fi periculoase formele ei prezente. Filozoful german Ju. Habermas în lucrarea *Viitorul naturii omenesti* remarcă două posibile urmări ale răspândirii tehnologiilor genetice legate de schimbarea naturii umane: în primul rând, personalitățile programate din punct de vedere genetic nu se vor mai considera pe sine ca autori incontestabili ai istoriei vieții sale personale; în al doilea rând, în relațiile cu generațiile anterioare eu nu vor mai fi în stare fără anumite limite să se considere pe sine în calitate de personalități egale după proveniență [8, p. 48]. Prin urmare, tehnologiile genetice sunt în stare să încalce statutul moral al viitoarei personalități, mai întâi de toate, libertatea ei.

Un alt exemplu elocvent îl reprezintă discuțiile care au loc în jurul problemei clonării animalelor sau oamenilor. Totodată, un șir întreg de probleme morale apar odată cu dezvoltarea biotehnologiilor și transplantarea organelor etc. [7]. Elucidarea acestor probleme ne denotă despre faptul că savanții adresându-se opiniei publice încearcă să atragă atenția preîntâmpinând despre posibilele pericole. Situația în cauză ne mărturisește despre manifestarea simțului responsabilității sociale a științei.

Un rol primordial în atragerea atenției opiniei publice asupra consecințelor utilizării realizărilor științei și tehnicii l-a avut mișcarea ecologică, care a apărut odată cu poluarea mediului înconjurător și epuizarea resurselor naturale ale Terrei. Astăzi problemele mediului înconjurător sunt recunoscute ca făcând parte din problematica lumii contemporane. Un număr impunător de savanți și bussnesmeni, printre ei aflându-se și Aurelio Peccei, fondatorul Clubului de la Roma, și-au îndreptat atenția spre totalitatea problemelor ecologice, spre caracterul de sistem al acestora, concluzia fiind că în rezolvarea acestor probleme accentul trebuie să treacă de pe demersul științific specific, pe probleme, pe demersul global și interdisciplinar, pe responsabilitatea noastră față de generațiile viitoare.

În discuțiile actuale privind problemele sociale și morale ale științei, pe lângă apărarea libertății nemărginite în cercetare, capătă o răspândire deosebită problema responsabilității sociale a savantului. În această ordine de idei, există o mulțime de opinii despre posibilitatea reglementării investigațiilor în așa fel, încât să se țină cont atât de interesele cercetătorului și ale asociației științifice, cât și de cele ale societății în general. Aceste probleme se discută astăzi înflăcărat, dar există foarte multe lucruri incerte, controversate. Însă, devine tot mai cert faptul, că ideea libertății nelimitate a cercetărilor, care timp de secole a contribuit la dezvoltarea științei, actualmente nu mai poate să existe fără a lua în calcul responsabilitatea socială și morală a savantului.

Bineînțeles, problema responsabilității sociale a savantului are origini istorice destul de vechi. Socrate, în Antichitate, a abordat problema conexiunii dintre cunoștințe și facerea de bine, menționând faptul că omul, prin esența sa, tinde spre mai

bine și, dacă face rău, o face doar pentru că nu știe în ce constă esența facerii de bine, cu toate că cunoașterea este o condiție necesară a vieții bune și una dintre componentele principale ale ei. Toată cultura europeană se fundează pe această înaltă apreciere a cunoașterii. Este adevărat că aceste principii dominante ale concepției lui Socrate au fost supuse, de multe ori, îndoielii. Spre exemplu, J.-J. Rousseau afirma că dezvoltarea științei nu contribuie la progresul moral al societății. În pofida acestei opinii, totuși dominantă în istorie a fost concepția socratică despre legătura dintre știință și moralitate.

Prin urmare, mai devreme sau mai târziu, este necesar de a rezolva problema utilizării corecte a realizărilor științei. În acest caz, apare imediat problema eticii savantului, a responsabilității lui sociale, a moralității lui. Din păcate, nu întotdeauna obținerea adevărului duce, în mod obligatoriu, spre bine. În această ordine de idei, avea dreptate celebrul filosof francez M. Montaigne când remarcă faptul că, celui ce nu a cunoscut știința binelui orice știință îi va pricinui numai daune.

Oricine ce se referă în mod serios la știință, se ocupă personal de investigații științifice, sau utilizează realizările științei ajunge în situația în care efectuează o opțiune certă dintre bine și rău. Cercetarea științifică elaborează la savanți o anumită atitudine valorică față de lume. Savantul autentic, de regulă, apreciază foarte înalt disciplina logică a rațiunii, capacitatea de a fundamenta concluziile obținute, tendința spre adevăr, valoarea teoriei și a experimentului. În virtutea creșterii continue a cunoștințelor științifice, savantul, încetul cu încetul, se alimentează cu anumiți stimulenți, care îl fac să aibă o atitudine critică față de dogme, să se închine în fața autorității. În același timp, nici o știință nu ne poate salva de dogmatism și de omagiul neîntemeiat în fața autorității, dacă savantul nu posedă anumite calități morale corespunzătoare – cumsecădenie, cinste, vitejie, libertate, responsabilitate etc.

În această ordine de idei, marele filosof al științei, Mario Bunge scrie că „cercetătorul care face un compromis cu dogma – sau acceptă embargoul asupra informației tehnice încurajează persecutarea ideilor – contravine normei supreme a codului moral intrinsec al științei. Iar un lucrător în domeniul științei și tehnologiei

care își pune priceperea în slujba oprimării (fie ea economică, politică sau culturală) sau a distrugerii de vieți omenești (în special, războiul) violează norma supremă a codului social al științei și tehnologiei. În ambele cazuri știința, fundamentală sau aplicată, devine coruptă” [3, p. 439].

Prin urmare, astăzi aplicarea cunoștințelor științifice, nu poate fi un exercițiu neutral nici din punct de vedere politic, social, economic, ecologic și nici din punct de vedere moral. Responsabilitatea pentru aplicarea realizărilor științei o au, în primul rând, cei ce se ocupă cu cercetările științifice - savanții. Nimeni nu este în stare să aprecieze mai adecvat care sunt laturile pozitive sau negative ale implementării rezultatelor cercetărilor științifice, decât savanții. Progresul științei nu este un scop în sine pentru umanitate, dar el are menirea de a contribui la dezvoltarea multilaterală a omului, de a îmbunătăți condițiile materiale ale existenței umane. Știința nu anulează importanța primordială a unor valori ale vieții omenești cum sunt libertatea, echitatea, fericirea. Ea trebuie să favorizeze dezvoltarea omului în calitate de personalitate creatoare, însă problema dacă va fi în stare știința să contribuie la progresul societății și omului sau viceversa, sau va servi forțele reacțiunii – toate acestea depind de oameni, de responsabilitatea lor față de destinele omenirii.

Ne raliem opiniei filosofului autohton Gh. Bobâna, care susține că la etica tradițională a științei fundată pe conștiinciozitatea și neutralitatea savantului se adaugă astăzi un important parametru social: problema responsabilității sociale a savantului [2, p.153], dar și aprecierea etico-morală a activității lui. Iată de ce în prezent, a devenit evident faptul că libertatea nemărginită a savantului în diverse domenii de cercetare este necesar să fie limitată prin adoptarea unor legi penale, deoarece, în caz contrar, unii savanții pot să aducă, prin cercetările lor prejudicii enorme umanității, sau pot să pună în pericol existența societății în general. Nu în zădar, în ultimul timp, sunt interzise prin *Codul penal* unele investigații științifice legate de clonare [1].

Prin urmare, printre virtuțile oamenilor de știință, o mare însemnătate trebuie să fie acordată responsabilității pentru acțiunile lor în fața societății pe motiv că nimeni nu poate fi liber încât să nu poartă responsabilitate față de alți oameni.

Despre aceasta a scris academicianul rus, laureat al premiului Nobel pentru pace, Andrei Saharov, care a luptat împotriva intoleranței, fanatismului și opresiunii, pentru moralitatea și responsabilitatea socială a savanților. El nu s-a ascuns în spatele ideii, conform căreia utilizarea rezultatelor obținute de știință nu depinde de savanți, dar de instituțiile statale, ci a dat dovada de curaj apărând principiul moralității și responsabilității sociale a savantului, într-o țară unde domnea un regim totalitar comunist, pentru a apăra drepturile, demnitatea omului și a libertății de expresie. Marele fizician M. Born remarcă faptul că în „știința reală și în etica ei sau produs schimbări, care fac imposibilă păstrarea vechiului ideal a slujirii cunoștințelor de dragul cunoștințelor, idealul în care credeau generația mea. Noi eram convinși, că aceasta nu se va dovedi ca ceva rău, deoarece căutarea adevărului reprezintă binele în sine. Aceasta a fost un vis minunat, de la care ne-au trezit evenimentele mondiale” [4,p.38-39]. În aceeași ordine de idei, marele filosof al sec. al XX-lea K. Popper, considera că oamenii de știință trebuie să depună jurământul de a tinde să acționeze numai spre binele oamenilor și, nici într-un caz, în detrimentul lor, iar marele fizician A. Einstein și marele filosof B. Russel au proclamat *Manifestul despre necesitatea dimensiunii umane a dezvoltării științei și tehnicii*.

Problema responsabilității savantului nu poate avea un răspuns univoc, pentru că el trebuie să simtă povara responsabilității mai mult decât alți oameni pe motiv că sunt informați mai bine decât oamenii simpli. Numai savanții posedă cunoștințele necesare pentru a prezice și a evalua pericolul viitor. Dacă aceste cunoștințe savanții nu le posedă, atunci nu le posedă nimeni: nici politicienii, nici militarii, nici economiștii, care folosesc rezultatele activității științifice.

În cadrul filosofiei și sociologiei științei problema deontologiei profesionale, normele și valorile morale care trebuie să ghideze activitatea științifică a savantului a tratat-o cunoscutul cercetător englez R. Merton, care a propus în '40 ai sec. al XX-lea concepția „*etosului normativ al științei*” prin care se înțelege totalitatea de norme morale admise de asociația științifică și care determină conduita savantului [6, p.65-

79]. Conform acestei concepții, etosul noii științe europene este determinat de acțiunea următorilor trei factori principali: 1) scopul activității științifice, adică lărgirea sistematică a sferei cunoștințelor autentice; 2) din punct de vedere istoric etosul științei rezultă din complexul de valori ale puritanismului din sec. al XVII-lea, care atribuia un rol deosebit imperativelor: utilitate, raționalitate, individualitate, raționalism, antitraditionalism și ascetism; 3) etosul științei reprezintă o materializare a standardelor principale de comportament democratic și civilizată. După Merton, baza etosului științei se reduce la următoarele norme (imperative): *universalitate* (generalitate), *dezinteresare*, *colectivism* și *scepticism organizat*. Aceste patru valori formează nucleul în jurul căruia se constituie normele științei.

Prin *universalitate* se are în vedere convingerea că toate fenomenele naturii studiate de știință decurg pretutindeni la fel și că veridicitatea afirmațiilor științifice trebuie apreciată independent de vârsta, genul, rasa, autoritatea, titlul celor care le formulează. Această normă presupune că rezultatele obținute de un savant eminent trebuie să fie supuse unei atitudini și critici nu mai puțin severe decât rezultatele unui coleg mai tânăr.

A doua normă a etosului este *colectivismul*, sensul căreia se reduce la faptul că cunoștințele științifice trebuie să devină un bun comun. Publicând rezultatele cercetării, savantul le oferă pentru utilizarea ulterioară de către colegi.

A treia valoare a etosului științei este *dezinteresarea*. Aceasta înseamnă că stimulul principal în activitatea savantului trebuie să fie obținerea adevărului, dar nu profitul personal. Recunoașterea și recompensa trebuie să fie o consecință a activității științifice, dar nu un scop în sine.

Al patrulea imperativ al etosului științei este *scepticismul organizat* care constă în directiva de autocritică maximă în aprecierea rezultatelor proprii și în participarea la critica rațională a cunoștințelor existente cu scopul de perfecționare a lor.

Istoria ne-a demonstrat că abaterea de la aceste norme duce la degradarea comunității științifice și scăderea calității cunoștințelor obținute, care se răsfrânge și asupra nivelului de dezvoltare a societății.

În procesul criticii concepției lui R. Merton despre etosul științei, a fost evidențiat comportamentul contradictoriu al savanților sub influența unor cauze ca prioritatea în descoperire, sistemul de recompensare, militarizarea științei etc. Sub influența considerentelor amintite unii savanți pot face un compromis între normele conținute în „etosul științei” formulat de Merton și normele opuse lor, cum ar fi particularismul, aprecierea părtinitoare a rezultatelor, apărarea dreptului de proprietate în utilizarea rezultatelor, dogmatismul organizat în apărarea concepției acceptate de o anumită grupă de savanți. Desigur, aceste abateri pot avea loc, dar practica cercetărilor științifice ne denotă faptul că, într-o atmosferă științifică normală, etosul științei este una din cele mai stabile caracteristici ale activității științifice. S-a propus în procesul discuțiilor ca normele etosului științific menționate să fie completate cu alte norme: originalitatea, neutralitatea sentimentală, independența și modestia intelectuală.

Meditând asupra problemei în cauză, trebuie să remarcăm faptul că cultura determină sensurile valorice ale existenței sociale și individuale. Idealurile culturale sunt călăuzele valorice care pot să se contrapună proceselor entropice distrugătoare numai în cazul când civilizația este inspirată de cultură. Din păcate, epoca în care trăim este o perioadă când s-a produs ruptura dintre cultură și civilizație, când există o confuzie morală, în care valorile morale sunt profund zdruncinate și alterate iremediabil, fapt ce nu a putut să nu afecteze și cercetarea științifică, să nu pună în pericol viitorul umanității.

În această ordine de idei, ne raliem opiniei marelui savant, etician, om politic al sec. al XX-lea A. Schweitzer, care considera că esența tragediei civilizației europene constă în pierderea legăturii inițiale a concepției optimiste despre lume cu începuturile ideale și cu moralitatea [9]. Ca rezultat, voință spre progres s-a limitat doar la tendința spre succese exterioare, îndreptate spre creșterea bunăstării, spre acumularea simplă a cunoștințelor și a deprinderilor. Astfel, cultura a fost lipsită de destinația sa tradițională și profundă – de a contribui la înălțarea spirituală și morală a omului și umanității. Ea și-a pierdut sensul, a pierdut direcția necesară, care oferă posibilitatea de a deosebi ceva ce este mai valoros de ceva mai puțin valoros. Astfel, concepția

optimistă despre lume a europenilor a pierdut legătura cu etica și moralitatea, a fost lipsită de sens. Acest lucru s-a întâmplat din cauza că idealul etic nu a fost temeinic fundamentat. Astfel, A. Schweitzer a înțeles necesitatea de a include în sfera moralei atitudinea omului față de natură. El a prevăzut criza ecologică contemporană și a prevestit că anume morală este izvorul evitării și rezolvării ei.

3. Concluzie

În concluzie, trebuie să relevăm faptul că știința postmodernă care a inclus în sfera cercetării sale obiectele și fenomenele ce afectează existența socială, nu mai poate fi din punct de vedere valoric neutrală. Ea nu numai că trebuie să permită, dar și să includă imperativele și valorile morale în activitatea savantului, începând cu înaintarea și fundamentarea problemei științifice, cu formularea scopurilor și obiectivelor cercetării și terminând cu interpretarea, aprobarea și controlul asupra implementării rezultatelor cercetărilor științifice, astfel ca el să fie pătruns de simțul responsabilității sociale pentru viitorul omenirii.

Bibliografie:

1. *Codul Penal al Republicii Moldova*. Chișinău: Ed. Cartea, 2002. 284 p.
2. Bobâna, Gh. *Etică și responsabilitate în cercetarea științifică*. În: Dialogul civilizațiilor: etică, educație, libertate și responsabilitate într-o lume în schimbare / col. red.: Victor Moraru [et. al.]; coord.: M. Feridun Tufekci. Chișinău: S. n. 2013, p. 151-159.
3. Bunge, M. *Știință și filosofie*. Studiu introductiv, selecție și coordonare: Galina Mare. București: Ed. Politică, 1984. 456 p.
4. Борн, М. *Моя жизнь и взгляды*. Москва: Прогресс, 1973. 176 p.
5. Мамчур, Е. А. *О социальной ответственности ученых*. В: *Философские науки*, nr. 5, 1990, p. 28-37.
6. Мертон, Р. *Амбивалентность ученого*. Москва: Прогресс, 1965. 127 p.
7. Фукуяма, Ф. *Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции*. Пер. с англ. М.Б. Левина. Москва: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС», 2004. 349 p.
8. Хабермас, Ю. *Будущее человеческой природы*. Пер. с нем. Москва: Издательство «ВесьМир», 2002. 144 p.
9. Швейцер, А. *Благоговение перед жизнью*. Москва: «Прогресс», 1992. 574 p.